

Bratislavská urbanistická škola: Alexy – Kavan – Trnkus

Henrieta Moravčíková

Druhú polovicu 20. storočia by sme mohli pokojne nazvať zlatým vekom slovenského urbanizmu. V tom období sa na území Slovenska prvý raz objavila nie len profesia urbanistu, ale po prvý raz v histórii môžeme hovoriť aj o domácej urbanistickej škole a vzdelávaní v tejto oblasti. K celkovému nárastu významu urbanizmu pritom prispela nielen nevyhnutnosť rovnať sa s rastom počtu obyvateľov a celkovým rozvojom výstavby, ale aj dôvera v modernizáciu, plánovanie a exaktne vedecké uchopenie týchto procesov. Klúčovou osobnosťou, ktorá sa stala pri inštitucionalizácii urbanizmu na Slovensku, pritom bol pražský rodák Emanuel Hruška. Práve profesor Hruška sa stal aj zakladateľom vzdelávania v oblasti urbanizmu na Slovenskej vysokej škole technickej a vychoval prvú generáciu slovenských urbanistov. Zatiaľ čo po druhej svetovej vojne na Slovensku ešte neexistovali odborníci na plánovanie vo väčších mierkach, aj vďaka Hruškovej edukatívnej činnosti môžeme už v šesdesiatych rokoch 20. storočia hovoriť o bratislavskej urbanistickej škole.¹ Túto školu, ktorá slovenský urbanizmus zviditeľnila aj v širšom medzinárodnom kontexte, predstavovala trojica Hruškových

absolventov a neskôrších asistentov – Tibor Alexy, Ján Kavan a Filip Trnkus.

Prostredie, v ktorom sa trojica Alexy, Kavan, Trnkus zrodila, možno považovať za mimoriadne priaznivé. V Hruškovom ateliéri sa tvorili teoretické štúdie nových sídel i návrhy rozvoja tých existujúcich. Na prelome päťdesiatych a šesdesiatych rokov tam vznikalo množstvo územných či regionálnych plánov. Napriek tomu, že vtedajšie spoločenské pomery a striktné rozdelenie kompetencií v oblasti projektovania do určitej miery sťažovali priame prepojenie vzdelávacej a výskumnnej inštitúcie s praxou, mnohé návrhy z dielne pedagógov a študentov nachádzali bezprostredné uplatnenie v reálnej výstavbe. V tom čase sa súčasne celá československá architektonická scéna opäťovne otvárala svetu, pestovali sa kontakty so zahraničím, čítala sa medzinárodná literatúra, cestovalo sa a predovšetkým sa súťažilo. Práve akademickému prostrediu vtedajšej Slovenskej vysokej školy technickej sa vtedy darilo zviditeľňovať v domácom aj medzinárodnom odbornom prostredí. Spomeňme aspoň medzinárodnú súťaž na železničnú stanicu a predstaničný priestor v Sofii, v ktorej oceňili návrh kolektívu Jozef Lacko, Ladislav Kušnír, Ivan

Slameň (1962)² alebo medzinárodnú súťaž na bulharské Ruse, kde bodovali Ján Kavan a Filip Trnkus (1968) či vôbec najväčšie urbanistické súťaže v stredoeurópskom regióne Bratislava-Petržalka (1967) a Wien-Süd (1971), v ktorých sa na popredných miestach takisto umiestnili návrhy našej trojice autorov.

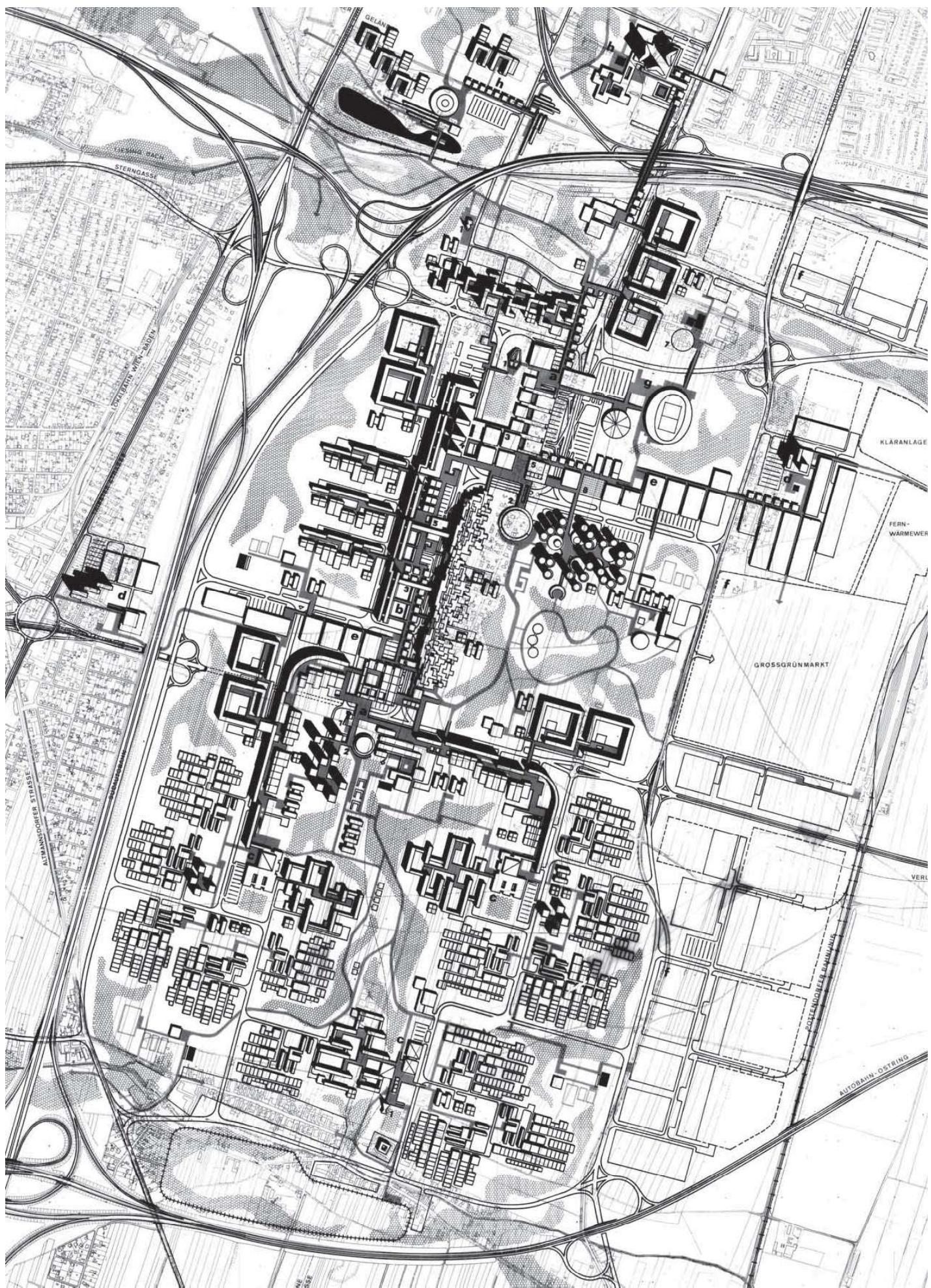
Alexy, Kavan a Trnkus nastúpili svoju tvorivú dráhu v prvej polovici šesdesiatych rokov 20. storočia, v najturbulentnejšom období vývoja sídelných štruktúr. Na Slovensku vtedy prebiehala druhá vlna industrializácie a súčasne sa rýchlo zavŕšoval proces modernizácie. Urbanistickú tvorbu tak determinovala obrovská spoločenská objednávka spojená s optimistickou vierou v princípy moderného plánovania a hlbokou dôverou v nástroje modernej vedy a techniky. Práve dobové presvedčenie o exaktnej vedou bezvýhradne postihnutellej podstate javov spôsobilo, že sa určitým lajtmotívom práce Alexyho, Kavana a Trnku sa stalo racionalistické spojenie teoretického výskumu a praktickej tvorby. Rovnako ako ich predchodca Emanuel Hruška obracal pozornosť k historickému vývoju mestských štruktúr, poukazoval na určité dispozície, ktoré jednotlivé vývojové modely predstavujú pre aktuálne plánovanie mesta a zdôrazňoval

„zákonitú súvislosť javov“³, aj Alexy, Kavan a Trnkus vo svojom teoretickom diele zdôrazňovali zákonitý prejav pôsobenia prirodzených vnútorných sôl štruktúry, ktorý sa premietá do ich fungovania a na základe ktorého možno štruktúry nielen analyzovať, ale aj účinne plánovať.⁴ Pozoruhodné a svojím spôsobom jedinečné bolo v ich tvorbe zdôrazňovanie dynamiky urbanistickej štruktúry, jej funkčnej aj morfologickej hierarchie, zdôrazňovanie kompozície a rovnováhy urbánnego a prírodného prostredia, ale aj schopnosť navrhovať lokálne špecifické neschematické riešenia. Názorným príkladom sú súťažné návrhy na mestský sektor Petržalka a mestskú časť Wien-Süd. Na nich vidno, že aj uplatnenie rovnakej stratégii koncipovania štruktúry nového sídla či satelitu sa môže premietnuť do diametralne odlišných riešení. Ďalšou zaujímavou črtou tvorby kolektívu Alexy, Kavan, Trnkus bolo kladenie dôrazu na formálnu stránku návrhu. Úspešne sa im darilo sledovať aktuálne trendy, ktoré potom premietli do príťažlivej módnej grafickej podoby výkresov a modelov.

Z hľadiska architektonickej historiografie, ale aj v kontexte vývoja urbanistického myslenia na Slovensku majú osobitné postavenie tri línie diela

Medzinárodná urbanistická ideo-výzva Rozšírenie mesta Wien – Süd, súťažný návrh, J. Kavan, T. Alexy, F. Trnkus, J. Antal, 1971, funkčno-prevádzková schéma

VÝSKUM NAVRHOVANIA

trojice Alexy, Kavan, Trnkus: medzinárodné konfron-tacie súvisiace s plánovaním veľkých obytných celkov – nových satelitov, zásahy do existujúcej historickej štruktúry a jej pretváranie a napokon revidovanie moderných urbanistických koncepcí v podobe hu-manizácie sídlisk.

Za vrcholné zhmotnenie dobovej tendencie plá-novania moderných satelitov, ktorá mala univerzál-ny internacionálny ráz, možno jednoznačne pova-žať súčasné návrhy na Petržalku (T. Alexy, J. Kavan, F. Trnkus, 1967) a Wien-Süd (J. Kavan, T. Alexy, F. Tr-nkus, Antal, 1971). Úspech, ktorý naši autori v tých-to veľkých medzinárodných súťažiach dosiahli, sved-čí o vysokej úrovni domácej urbanistickej diskusie a vnímanosti vo vzťahu k univerzálnym trendom. Aj keď sú riešenia odlišné, na obidvoch môžeme sledo-vať výrazný motív ťažiskovej osi s vysokou hustotou zástavby a koncentráciou vybavenosti výššieho vý-znamu, od ktorej sa odvíjajú jednotlivé obytné okrsky s vlastnými okrskovými centrami napojené na hlavnú os prostredníctvom menej exponovaných komunikácií. Táto ťažisková os pritom spĺňa aj úlohu spojnici nového obytného súboru s centrom mesta. Podobný spôsob komponovania, kde urbanistic-ká štruktúra graduje k chrbtici urbanistickej celku, možno považovať za charakteristický pre tvorbu našich autorov v tomto období a nájdeme ho aj na víťaznom súťažnom návrhu obytného súboru Trna-va – Hlboká (T. Alexy, J. Antal, J. Kavan, F. Trnkus, 1971) či na urbanisticko-architektonickej štúdie obytného súboru Helena v Považskej Bystrici (T. Alexy, J. Kavan, F. Trnkus, 1973). Práve také organické poní-manie tvorby mestskej štruktúry sa v tom čase tešilo aj medzinárodnej pozornosti. Pripomeňme len vtedy hōjne reflektovaný návrh novej mestskej časti Tou-louse le Mirail od tria Georges Candilis, Alexis Josic a Shadrach Woods (1961 – 1962), ku ktorého myšlien-кам sa hlásili aj naši autori.⁵

Pretváranie historického mesta sice nebolo v eu-rópskom prostredí novou tému, po druhej svetovej vojne, keď sa vojnové škody, vyspelá technika, rozvoj dopravy a rast počtu obyvateľov premietli do veľ-koplošných a radikálnych premien tradičného mesta, však nadobudlo osobitný ráz. Tento trend sa v slo-venskom prostredí prejavil paralelne s medzináro-dným dianím, avšak zatiaľ čo v západnej Európe ho na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia ukončila kritika modernizmu, v slovenskom prostredí pretrval až do konca sedemdesiatych rokov. V tvorbe našej trojice Alexy, Kavan, Trnkus ho v naj-čistejšej podobe reprezentuje súčasný návrh na ce-ntrum Bratislavы (T. Alexy, J. Antal, J. Kavan, F. Trnkus, 1978). Z dnešného pohľadu utopická predstava pre-modelovania historickej štruktúry mesta zahŕňala kompletnú prestavu Obchodnej, Radlinského, Du-najskej, Šancovej či Karadžičovej ulice a vytvorenie

určitého radiálno-okružného systému v priestore šir-šieho centra na obidvoch brehoch Dunaja. Súčasný návrh patrí k vrcholným prejavom moderného urba-nistického plánovania v slovenských podmienkach. Možno na ňom sledovať dnes už nepredstaviteľne odvážne narábanie s historickou štruktúrou mesta, kde sa celé bloky pôvodnej zástavby mali zmeniť na veľkoryso koncipované pravouhlou geometriou pod-mienené a repetičiou základných modelov genero-vané štruktúry. Návrh vychádzal z predstavy, že nie-ktoré pôvodné historické časti mesta stratili vitalitu a je potrebné zásadne ich prestavať, racionalizovať a sprehľadniť. Podobne ako kedysi Hausman v Paríži či neskôr moderní francúzski urbanisti v druhej poloviči 20. storočia, aj Alexy, Kavan a Trnkus pracovali s osami a uzlami, ktoré mali dať mestu poriadok, kos-tru a novú dynamiku.

V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. sto-ročia determinoval medzinárodný urbanistický dis-kuza pojem urbanity či mestskosti. Prostredníctvom jeho napĺňania sa mali revidovať problémy moder-ného plánovania a funkcionalistického mesta. Expe-mentovalo sa so sieťovaním, hierarchizáciou a za-husťovaním, každý zásah sa premeriaval mierou jeho mestotvornosti. Názory na to, čo je mestotvorné sa pritom u jednotlivých autorov často líšili. Alexy, Kavan a Trnkus vychádzali pri rozpracovaní koncepcie urbanity v slovenskom prostredí z princípu „formo-vania organického obytného celku“, ktorý podmie-novala hierarchizácia a diferenciácia prostredia.⁶ Mestotvorná bola pre nich hierarchizovaná štruktúra formovaná sústavou osí a uzlov. V kontexte mo-derného radikalizmu, ktorý sa prejavil pri narábaní s historickou štruktúrou v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, si osobitnú pozornosť zaslúži neskoršia schopnosť kolektív Alexy, Kavan, Trnkus revidovať modernistickú doktrínu. Po roku 1989 sa podieľali na viacerých projektoch revitalizácie obytných súborov, medzi ktorými osobitné postavenie zaberajú práve tie určené pre sídlisko Petržalka.⁷ Súčasne však treba pripomenúť, že ani v jednom z návrhov nesiahli k his-torizujúcim formám postmoderny, ale snažili sa ďalej rozvíjať potenciál vokabuláru modernej paradigmy.

Všetky spomínané línie v tvorbe Alexyho, Kava-na a Trnkusa tak vykazujú vnútornú konzistentnosť. Naši autori permanentne zdôrazňovali princíp kom-pónovania mesta ako trojrozmernej štruktúry, kde rovnakú úlohu ako rozmiestnenie dopravy a funkcií má aj výška zástavby, tvar a proporcia mestských priestorov a najmä ich odlišnosť v rámci jednotlivých časťí mesta. Práve to možno v kontexte urbanistického plánovania druhej polovice 20. storočia na Slo-vensku považovať za ich osobný prínos.

Slovenské prostredie so svojím diskontinuitným vývojom však nebolo vhodnou pôdou na testovanie urbanistických koncepcí. Tie sa väčšinou realizovali

Medzinárodná urbanistická ideo-vá súťaž Rozšírenie mesta Wien – Süd, súčasný návrh, J. Kavan, T. Alexy, F. Trnkus, J. Antal, 1971, návrh zástavby

- ÚSTREDNÝ ŤAŽISKOVÝ PRIESTOR
- NOSNÉ RADIÁLNE OSI VYŠSEJ URBANITY
- PRIEČNE NOSNÉ OSI VYŠSEJ URBANITY
- DIFERENCOVANÉ NOSNÉ ŤAŽISKOVÉ UZLY
- ROZDEĽOVACIE UZLY NOSNÝCH OSÍ
- NÁSTUPNÉ UZLY DO VNÚTORnej ŠTRUKTÚRY
- SPECIFICKÁ OS URBANITY S NADRADENOU DOPRAVOU
- ZÁKLADNÁ KOMUNIKAČNÁ OSNOVA
- DIFERENCOVANÉ PRÍRODNÉ PÓLY VYŠSEJ URBANITY
- PLOCHY ZÁKLADEJ URBANITY
- HRANICE RIEŠENÉHO ÚZEMIA

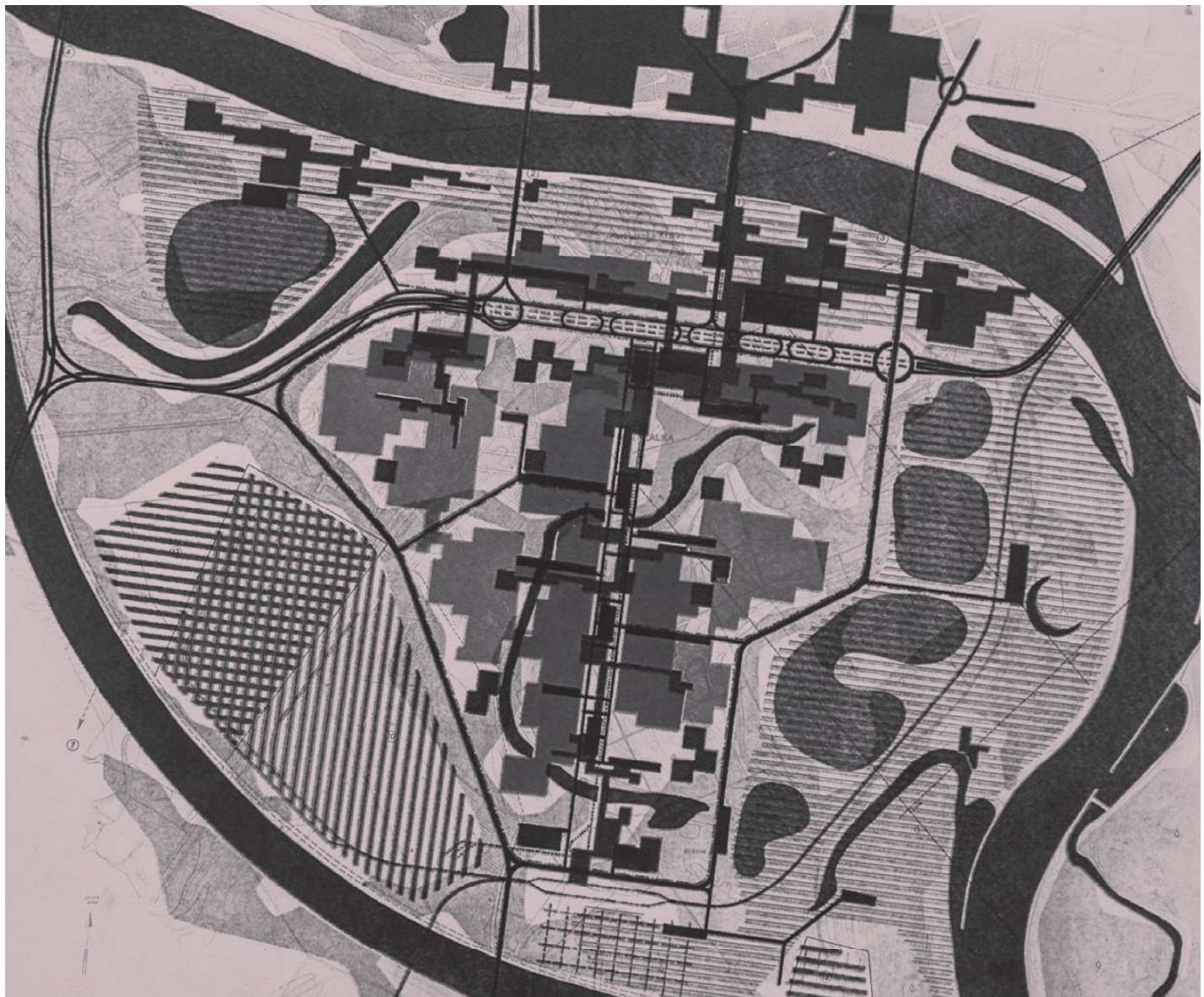

Ideový koncept funkčno-prevádzkového riešenia centra mesta Bratislavu, T. Alexy, J. Kavan, F. Trnkus, 1998

fragmentárne, respektíve ostali len v podobe zámrov. Aj kolektívu Alexy, Kavan, Trnkus sa podarilo realizovať len zlomok návrhov. Za ich „jedinú plnohodnotnú realizáciu“ sa zvykne považovať obytný súbor Trnava – Hlboká, ktorý od víťazného súťažného návrhu skutočne dospel až k realizácii.⁸ Práve za toto dielo získal nás kolektív v roku 1974 aj prestížne ocenenie za aktuálnu tvorbu, Cenu Dušana Jurkoviča. Aj v tomto prípade však má dielo dokončené v roku 1976 ďaleko k pôvodnej koncepcii. Unifikácia a limity hospodársko-technických ukazovateľov v procese výstavby spôsobili, že navrhované bohaté obytné prostredie sa napokon v procese výstavby zredukovalo na štandardné panelové sídlisko. Táto situácia len potvrdzuje konštatovanie Tibora Alexyho, že racionalistické a funkcionalistické urbanistickej teórie nemožno priamo premietnuť do plošne uplatňovaných „urbanizačných zásad vyjadrených THU a ÚPD“ bez toho, aby viedli „k tvrdej paušalizácii a uniformite“. Po vlne zničujúcej kritiky, ktorej musel

moderný urbanizmus čeliť od šesdesiatych rokov 20. storočia, sa dnes viaceré modernistické urbanistickej štruktúry dostávajú medzi chránené pamiatky. Spomeňme aspoň berlínsku Hansaviertel postavenú v rámci medzinárodnej stavebnej výstavy Internationale Bauausstellung Interbau v rokoch 1955 – 1960 alebo rotterdamský Lijnbaanhoven z roku 1953. Žiaľ, pre trnavský obytný súbor Hlboká by sme práve kvôli pauperizácii v procese realizácie podobný režim ochrany len ľahko získali.

Princípy, ktoré Alexy, Kavan a Trnkus uplatňovali v procese tvorby, priamo ovplyvnili aj ich spôsob výučby urbanistickej navrhovania. Záujem o morfológickú stránku urbanistickej štruktúry sa premietol do zdôrazňovania trojrozmerného zobrazovania a preferencie práce s modelom. Aktívna výskumná činnosť a jej ustanovenie preverovanie v procese praktického navrhovania zasa vyústili do celého radu publikácií, ktoré dodnes predstavujú základnú študijnú literatúru.

Medzinárodná urbanistická súťaž Mestský sektor
Bratislava-Petržalka, súťažný návrh, T. Alexy, J. Kavan,
F. Trnkus, 1967, funkčno-prevádzková schéma

Na Slovensku v súčasnosti pravdepodobne neexistuje aktívny urbanista či územný plánovač, ktorý by v procese vzdelenia neprešiel cez trojicu profesorov Alexy, Kavan, Trnkus. Zdá sa, že krédo ich spoločného pôsobenia „spojenie teórie, tvorby a výučby“ sa tak podarilo naplniť do dôsledkov. Aj vďaka tomu môžeme ich medzinárodne rešpektované dielo a rada jeho nasledovníkov smelo nazývať bratislavskou urbanistickej školou.

¹ Tak nazval prácu kolektívu Alexy, Kavan, Trnkus aj Tibor Alexy v rozhovore so šéfredaktorom časopisu Projekt Petrom Miklošom. Tibor Alexy, laureát Ceny Emila Belluša. O živote a diele. In: Tibor Alexy urbanistická tvorba. Príloha časopisu Projekt 43, 2001, 5, Bratislava, SAS 2001, s. 4.

² MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: Architekt Ladislav Kušnír. Katalóg výstavy. Bratislava, ÚSTARCH SAV 2010, s. 7.

³ HRUŠKA, Emanuel: Vývoj stavby miest. Bratislava, SAV 1961, s. 9.

⁴ ALEXY, Tibor – GAJ, Michal: Zákonitosti a vzťahy v urbanistickej tvorbe. In: Tibor Alexy urbanistická tvorba. Príloha časopisu Projekt 43, 2001, 5, Bratislava, SAS 2001, s. 14.

⁵ Tibor Alexy, laureát Ceny Emila Belluša. O živote a diele. In: Tibor Alexy urbanistická tvorba. Príloha časopisu Projekt 43, 2001, 5, Bratislava, SAS 2001, s. 2.

⁶ TRNKUS, Filip: Integrita pedagogických, vedeckovýskumných a tvorivých aktivít. In: Tibor Alexy, laureát Ceny Emila Belluša. Bratislava, SAS 2001, s. 10.

⁷ V roku 1991 vyzval Magistrát Bratislavu desať autorských kolektívov do súťaže na koncepciu dotvorenia a humanizácie mestskej časti Petržalka. Medzi nimi aj kolektív Tibor Alexy, Ján Kavan, Filip Trnkus, Projekt 35, 1993, 6, s. 28 – 29. TRNKUS, Filip – KAVAN, Ján – BRATH, Jozef – KARDOŠ, Peter

– ANTAL, Ján: Priestorový prejav komplexného urbanisticko-architektonického dotvárania obytného súboru Bratislava, Petržalka-Háje, 1992. ŠVECOVÁ, Dagmar – ALEXY, Tibor – TRNKUS, Filip: Teoretické východiská humanizácie a revitalizácie obytného prostredia. Projekt 35, 1993, 6, s. 14; TRNKUS, Filip: Reštrukturácia obytného prostredia. Bratislava, Slovenská technická univerzita 2002.

⁸ Tibor Alexy, laureát Ceny Emila Belluša. O živote a diele. In: Tibor Alexy urbanistická tvorba. Príloha časopisu Projekt 43, 2001, 5, Bratislava, SAS 2001, s. 7.

⁹ Tamže, s. 4.